

JOLANTA TOMCZUK

ZWIĄZEK EMPATII Z DOŚWIADCZENIEM – NARRACYJNE BADANIA EKSPERYMENTALNE

Celem artykułu jest przedstawienie projektu badawczego i wyników badań nad związkiem trafności empatii z zasobem doświadczeń posiadanych przez osobę empatyzującą. Projekt badawczy łączy w sobie podejście fenomenologiczne w psychologii, reprezentowane przez teorię wartościowania Hermansa, z teorią empatii Davisa i procedurą eksperymentalną. Narracyjna w swej istocie Metoda Konfrontacji z Sobą Hermansa, oprócz tego, że zgodnie ze swoim standardowym przeznaczeniem umożliwiła eksplorację zasobu doświadczeń osób empatyzujących i empatyzowanych, została dodatkowo zaadaptowana na potrzeby eksperymentu dla zbadania trafności empatii.

I. WPROWADZENIE

1. *Empatia*

Empatia jest powszechnie uznawana za podstawowy mechanizm interakcji i komunikacji człowieka (Rembowski, 1989b). Pozwala nie tylko trafnie interpretować akty komunikacji, osobowość i zachowanie innych osób, ale również to zachowanie przewidzieć. Jest jednym z ważniejszych czynników determinujących rozwój osobowości.

Zagadnienie empatii było podejmowane w historii myśli ludzkiej od zarania dziejów, na długo przed nadaniem mu nazwy. Kwestie związane z rozumieniem drugiego człowieka znajdujemy w pismach stoików i Arystotelesa. Do epistemologów zajmujących się empatią należą: Husserl, Scheler, Stein,

Ingarden. Pojęcie empatii wywodzi się od niemieckiego terminu *Einführung*, oznaczającego wczucie. Termin został zastosowany w drugiej połowie XIX wieku na gruncie teorii poznania przez Vischera do opisu percepcji formy dzieła sztuki. Lipps, również przedstawiciel teorii poznania, odniósł ten termin do opisu percepcji innych osób; dlatego uważa się, że to on przeniósł pojęcie wczucia na grunt właśnie rodzącej się psychologii. Termin *Einführung* został przetłumaczony przez Titchenera w 1909 r. na angielskie *empathy* – dla określenia procesu wczuwania się w stany psychiczne innych osób (Kliś, 1998; Knowska, 1994). Systematyczne badania nad empatią, traktowaną jako proces i składnik osobowości, są prowadzone od 1942 r. (Rembowski, 1982).

Empatię odnoszono do różnych struktur osobowości, najczęściej do sfery emocjonalnej i poznawczej. W pierwszym przypadku traktowano empatię jako proces emocjonalny, tj. proces emocjonalnego reagowania na emocje innych osób, w drugim interpretowano empatię jako proces poznawczy, tj. intelektualny proces adekwatnej percepcji innej osoby. Z czasem pojawiły się koncepcje integrujące obydwie podejścia do empatii, traktujące ją jako proces emocjonalno-poznawczy, niekiedy wyróżniające dodatkowo zachowaniowy komponent empatii (obejmujący np. komunikowanie percypowanego stanu drugiej osoby).

Koncepcja Davisa obejmuje dotychczasowe definicje empatii, identyfikując jednocześnie związki pomiędzy elementami tak złożonego zjawiska. Sięga do różnych punktów odniesienia, z których empatia była analizowana. Uwzględnia genezę procesu empatii, jednocześnie odnosząc się do jego skutków, bierze pod uwagę komponenty emocjonalne, poznawcze i behawioralne, umieszczając je w poszczególnych elementach tego procesu rozgrywającego się w czasie. Davis definiuje empatię jako „zespół konstrukcji teoretycznych, które dotyczą reakcji pojedynczego człowieka na doświadczenia innych” (Davis, 2001, s. 23). Autor ten wyodrębnił cztery podstawowe grupy konstruktów (wpływających na siebie w ten sposób, że dana grupa konstruktów, oddziałując na kolejne, znajduje się pod wpływem konstruktów wcześniejszych):

(1) warunki poprzedzające: a) cechy obserwatora – zdolności biologiczne, różnice indywidualne, historia doświadczenia (uczenia się); b) cechy sytuacji i osoby obserwowanej – intensywność sytuacji, podobieństwo między osobą obserwującą a obserwowaną;

(2) procesy: a) niepoznawcze (pierwotna reakcja) – zarażanie się płaczem i naśladowanie motoryczne; b) proste procesy poznawcze – warunkowanie klasyczne, skojarzenie bezpośrednie, etykietowanie; c) zaawansowane procesy

poznawcze – skojarzenie zapośredniczone językiem, ukształtowana sieć poznawcza, przyjmowanie ról;

(3) skutki wewnątrzsobnicze (intrapersonalne): a) skutki afektywne – analogiczne, reaktywne, empatyczna troska, gniew, zmartwienie, cierpienie osoby; b) skutki nieafektywne – trafność interpersonalna, sądy atrybucyjne;

(4) skutki międzyludzkie (interpersonalne): a) pomaganie; b) agresja; c) zachowania społeczne.

Zachowania empatyczne są następstwem ukształtowania „osobowości empatycznej”. Przejawia się ona skłonnością do empatycznego myślenia i działania oraz we względnie stały sposób decyduje o wyborze zachowań empatycznych. Jednocześnie Davis wskazuje na istnienie dyspozycyjnych struktur psychicznych innych niż empatia, które mogą być źródłem zachowań pomocnych (postawy, wartości, motywacje) (Davis – za: Czerniawska, 2002, s. 8-9).

Przedstawione w dalszej części artykułu hipotezy będą weryfikowane na gruncie tej koncepcji empatii. Indeks Reaktywności Interpersonalnej, opracowany przez Davisa na podstawie jego koncepcji empatii, został wykorzystany w programie badań empirycznych jako uzupełniająca metoda pomiaru poziomu empatii.

2. Związek empatii z doświadczeniem

Teoretycy empatii potwierdzają fakt współwystępowania bogatego życiowego doświadczenia z wysoką empatią (Hermans, Hermans-Jansen, 2000; Dziewiecki, 2000; Katz – za: Trzebińska, 1985; Mellibruda, 1980). Inni (Rembowski, 1989a; Wilczek-Rużyczka, 2002; Jagielska-Zieleniewska, 1978) są zdania, że podobieństwo przeżyć i doświadczeń osoby obserwującej i osoby obserwowanej sprzyja trafnej empatii.

Do podmiotowych uwarunkowań empatii, obok zdolności biologicznych i różnic indywidualnych, Davis zalicza historię doświadczenia. Przytacza wyniki badań, których przedmiotem jest analiza związku empatii z historią doświadczenia dotyczącą relacji z rodzicami w dzieciństwie. Autor ten podkreśla znaczenie przyswojenia przez dziecko wartości prospołecznych i zachowań związanych z empatią, jakie przekazali mu rodzice w procesie wychowania. Według Davisa ważne jest także właściwe zaspokojenie potrzeb dziecka – w atmosferze bezpieczeństwa, sprawiające, że jest ono w mniejszym stopniu skoncentrowane na trosce o siebie, a przez to bardziej wrażliwe na potrzeby innych (Mussen, Eisenberg-Berg, Barnett – za: Davis, 2001, s. 86).

Psychoanalicycy podkreślali wpływ jakości relacji matka–dziecko na rozwój empatii dziecka. Uważali, że tylko empatyczna matka może wychować empatyczne dziecko. W kontakcie z matką, poprzez proces odzwierciedlenia, dziecko poznaje siebie i znaczenie tego, co je spotyka. Proces ten niejako toruje drogę decentralizacji i wglądowi (Trzebińska, 1985).

Literatura przedmiotu wskazuje na wgląd i analogię jako na uzupełniające się procesy, pośredniczące we wzajemnym oddziaływaniu empatii i bogatego zasobu doświadczeń. Wgląd umożliwia trafne poznanie, zrozumienie i zintegrowanie zdarzeń życiowych w dostępne świadomości doświadczenia.

Rogers zwraca uwagę na rozbieżność między istniejącymi w polu fenomenologicznym świadomymi doświadczeniami a doświadczeniami nieświadomymi, które również wpływają na zachowanie. Zgodność z treścią pojęcia Ja decyduje o tym, które doświadczenia staną się świadome. Pojęcie Ja kształtuje się w procesie rozwoju osoby, wraz z procesem przyswajania i integrowania doświadczeń. W pojęciu Ja zawarte są: spostrzegane przez siebie własne cechy, spostrzegane relacje z innymi osobami, przypisywane im wartości. Uświadamiane są te doświadczenia, które są zgodne z pojęciem Ja. Pozostałe doświadczenia, niezgodne z doświadczeniem, są zniekształcane, nie dopuszczane do świadomości lub wypierane. Według Rogersa, nieobecne w świadomości doświadczenia są zdysocjonowane, reprezentowane w Ja w nieadekwatny sposób, wywołują lęk i niepokój (Rogers, 2002; Drat-Ruszczak, 2000, s. 643-647). Można przypuszczać, że również treści napływające z zewnątrz od innych osób, pokrewne zdysocjonowanym własnym doświadczeniom, niezgodne z treścią pojęcia Ja, mogą być zniekształcane lub wypierane. Zniekształcenie lub wyparcie treści płynących od innej osoby uniemożliwia empatię. Nietrafne odczytywanie pochodzących od innych osób doświadczeń, których istnienia we własnym polu doświadczeń osoba nie identyfikuje, może wynikać z selekcji doświadczeń, która jest obronną funkcją Ja.

Trzebiński, nawiązując do pojęcia schematu poznawczego w psychologii poznawczej, wprowadził pojęcie schematu narracyjnego. Podobnie jak schemat poznawczy, reprezentuje on fragment rzeczywistości (dla schematu narracyjnego jest to fragment rzeczywistości opowiedzianej) i zawiera reguły jej przetwarzania. Ukierunkowuje uwagę na określony układ bodźców, wpływa na to, jak te bodźce są strukturalizowane i interpretowane oraz – co za tym idzie – uzupełniane informacjami własnymi i zniekształcane. Tym, co różni oba te schematy, jest podstawowa, uniwersalna treściowa struktura schematu

narracyjnego: bohater o pewnych intencjach napotyka na trudności, które zostają przezwyciężone lub nie. W takim interpretowaniu historii ważna jest nie tyle logika zdarzeń, co podobieństwo do znanych z życia faktów. Szeroki zakres własnych schematów narracyjnych pozwala w różnorodny, bardziej elastyczny sposób interpretować doświadczenia, tak własne, jak cudze (Trzebiński, 2002).

Przenoszenie doświadczeń empatii z osoby na osobę (z podmiotu empatii na osobę będącą przedmiotem empatii, z jednej osoby będącej przedmiotem empatii na drugą, w tym nawet z osoby fikcyjnej, np. bohatera książki) jest możliwe dzięki analogii umożliwiającej dostrzeganie związków pomiędzy zjawiskami pozornie odległymi. Takie wnioskowanie przez analogię wynika z podobieństwa między doświadczaną uprzednio sytuacją, stanem psychicznym i zewnętrznym wyglądem – obserwowanym u siebie lub u innych osób – a aktualnym stanem psychicznym przedmiotu empatii (Gulin, 1994).

Katz i Mellibruda opisują empatię jako proces porównywania przez analogię sytuacji osoby obserwowanej do sytuacji własnej (Katz – za: Trzebińska, 1985; Mellibruda, 1980).

Wgląd i rozumienie siebie mają istotny wpływ na powstawanie empatii (Gulin, 1994), ale także dojrzała empatia sprzyja dokonywaniu wglądu i interpretacji własnych przeżyć, co umożliwia integrację nowych doświadczeń i zwiększa poziom wrażliwości na przeżycia innych osób (Wilczek-Rużyczka, 2002).

Podobieńska-Seul w opracowanym przez siebie trójfazowym modelu rozwoju empatii odróżniła empatię uwarunkowaną doświadczeniem, opartą na związkach skojarzeniowych pomiędzy własnymi doświadczeniami i doświadczeniami innych osób, od – z jednej strony – dojrzałszej rozwojowo formy empatii, powstałej dzięki dalszemu rozwojowi struktur poznawczych, i – z drugiej strony – od niższej rozwojowo syntonii emocjonalnej (Podobieńska-Seul, 1983; por. Jodzio, 1993).

Wydaje się, że rozwój struktur poznawczych umożliwia trafne różnicowanie własnych (wgląd) i – poprzez analogię – cudzych (w przypadku empatii uwarunkowanej doświadczeniami i dojrzałszej jej formy) doświadczeń, ale także pozwala wyjść poza wnioskowanie przez analogię (co jest typowe dla dojrzałszej formy empatii). Takie empatyczne wnioskowanie jest jednak zdolnością, która jest nabudowana na wcześniejszej rozwojowo zdolności wnioskowania przez analogię.

3. *Koncepcja doświadczenia w ujęciu narracyjnym Huberta Hermansa*

Hermans rozpatruje *self* w kontekście fenomenologicznym, jako zorganizowany proces wartościowania zmieniający się w przestrzeni i w czasie. W swojej teorii wartościowania wyjaśnia strukturę, przebieg i motywacyjny aspekt tego procesu. Zgodnie z tradycją wywiedzioną od Jamesa, teoria wartościowania zakłada, że osoba będąca podmiotem samopoznania (ja poznająca), opowiadając własną historię, ustosunkowuje się do niej jako do przedmiotu poznania (ja empiryczne) (Hermans, 1991; por. Tokarska, 1999). Interakcyjność między dwoma aspektami *self* umożliwia dystansowanie się od aktualnych doświadczeń, przyjmowanie perspektywy drugiego człowieka, dynamiczną organizację oceny doświadczeń adekwatnie do zmieniających się kontekstów temporalno-przestrzennych (Oleś, 1991). W narracji doświadczenia są zorganizowane w system wartościowań. Wartościowanie wyrażone indywidualnym głosem może mieć pozytywne, negatywne lub ambiwalentne znaczenie osobiste. Nie jest ono tożsame z wydarzeniem, ale raczej z interpretacją doświadczenia, połączeniem pewnych wydarzeń poprzez nadanie im wspólnego znaczenia. Wartościowanie, obok aspektu narracyjnego wyrażającego znaczenie osobiste w sposób jawny, posiada aspekt emocjonalny, poprzez który, w sposób utajony, przejawia się zespół motywów podstawowych oraz klimat afektywny wartościowania.

Motywy podstawowe mają charakter powszechny, wspólny dla wszystkich ludzi: pierwszy – motyw S (*self-enhancement motive*) – jest przejawem dążenia do umacniania samego siebie, drugi – motyw O (*longing for contact and union with the other*) – wyraża pragnienie kontaktu i jedności z czymś lub kimś drugim (Hermans, Hermans-Jansen, 2000). Obydwa motywy „[...] wzajemnie się uzupełniają i funkcjonują jako podstawowe orientacje osoby w jej poszukiwaniu osobistego przystosowania. Nie są rozumiane jako mechanizmy przyczynowe, albo popędy w znaczeniu biologicznym, ale jako ukierunkowane dążenia, które charakteryzują wolitywną naturę «ja»” (Hermans, 1991, s. 395). Jako podstawowe cele, ważne w życiu człowieka, motywy stanowią osnowę rozmaitych treściowo wartościowań i wpływają na ich organizację. Wartościowania tworzą dynamiczną hierarchię w osobowości, przybierają różne pozycje względem siebie, w różnym stopniu wpływają na siebie nawzajem (Hermans posługuje się pojęciem stopnia uogólniania wartościowania), co odbywa się w czasie, w zmieniającym się polu doświadczeń i poprzez refleksję.

Uczucia wyznaczają relację pomiędzy treściowym i motywacyjnym aspektem wartościowania. Stosunek uczuć pozytywnych do uczuć negatywnych w systemie wartościowań odzwierciedla stopień gratyfikacji motywów podstawowych, który decyduje o typie wartościowania (doświadczenia). Hermans wyróżnił sześć podstawowych typów wartościowań (zob. wykres 1; por. Hermans, Hermans-Jansen, 2000):

(1) Wartościowanie S+ wyraża gratyfikację motywu umacniania siebie i osiągnięcia autonomii. Wiąże się z doświadczeniami osiągnięcia autonomii i odnoszenia sukcesu, co jest źródłem poczucia dumy i zadowolenia z siebie. Przykładem tego typu wartościowania jest wartościowanie jednej z osób badanych: „Dostałem się na studia”.

(2) Wartościowanie S- jest wyrazem niepowodzenia w realizacji motywu umacniania siebie, często wiąże się z sytuacjami poniesienia porażki oraz z takimi negatywnymi uczuciami, jak złość i gniew (np. „Mam poczucie, że wzięłam na siebie za dużo obowiązków”).

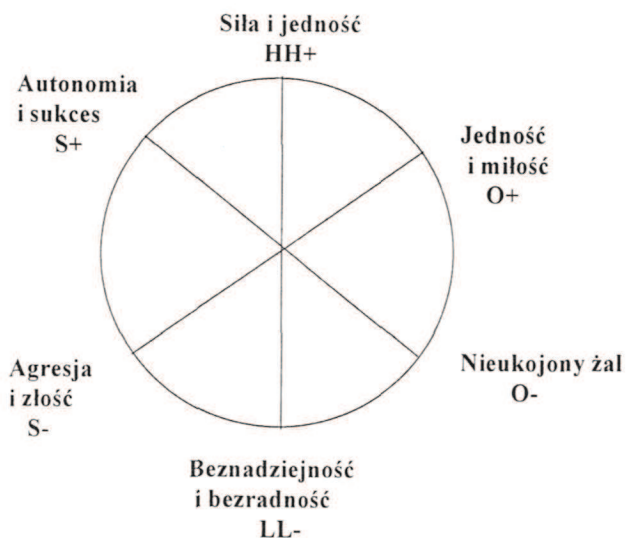
(3) Wartościowanie O+ wyraża gratyfikację motywu kontaktu i jedności z czymś lub kimś drugim; jego źródłem mogą być sytuacje kontaktu z ludźmi, przyrodą, sacrum, sztuką (np. „Staram się maksymalnie wykorzystać czas z mamą”).

(4) Wartościowanie O- jest wyrazem niepowodzenia w realizacji dążenia kontaktu i jedności z czymś lub kimś drugim, kiedy pożądanym obiektem uczuć jest nieosiągalny (np. „Rozstałam się z chłopakiem”).

(5) Wartościowanie HH+ obrazuje powodzenie w dążeniu do gratyfikacji obu motywów podstawowych – umacniania siebie i kontaktu, czemu towarzyszy dobre samopoczucie (np. „Wyciągnęłam do tej osoby pierwszą rękę i miałam pokój w sercu”).

(6) Wartościowanie LL- oznacza zablokowanie realizacji motywów podstawowych w sytuacjach przeżywanych jako niepowodzenia, wiąże się z przeżywaniem bezsilności i izolacji (np. „Czułem się pod presją: ze strony szkoły, rodziny, samego siebie”).

Wartościowanie traktuje się jako główne tematy w historiach osobistych, przedstawia się je łącznie w formie wykresu kołowego (wykres 1) (Hermans, Hermans-Jansen, 2000):

Wykres 1. Typy wartościowania według H. Hermansa (S+ – pozytywna realizacja motywu umacnianie siebie, S- – negatywna realizacja motywu umacnianie siebie, O+ – pozytywna realizacja motywu kontaktu i jedności, O- – niepowodzenie w realizacji motywu kontaktu i jedności, HH+ – pozytywna realizacja obu motywów, LL- – niepowodzenie w realizacji obu motywów)

Różnice w zakresie zasobu doświadczeń będą rozpatrywane w dalszej części artykułu w ramach spektrum sześciu doświadczeń wchodzących w obręb wykresu kołowego.

II. EKSPERYMENTALNY PROJEKT BADAWCZY

Pomimo teoretycznych opracowań dotyczących związku empatii z doświadczeniem, wciąż mało jest badań na ten temat. Dlatego podjęliśmy to zagadnienie na gruncie fenomenologicznej teorii wartościowania Hermansa, który uważa, że taki związek istnieje: „wiedza oraz znajomość bogatej różnorodności ludzkich doświadczeń nie tylko podnoszą giętkość systemu (zniczeń), ale także poszerzają zdolność osoby do rozumienia i empatycznego współprzeżywania trudności, jakie spotykają u innych” (Hermans, Hermans-Jansen, 2000, s. 147).

Oparta na teorii wartościowania Metoda Konfrontacji z Sobą Hermansa została wykorzystana do zbadania doświadczenia osób badanych oraz – w przekształconej przez autorkę formie, nadającej się do wykorzystania jako eksperyment badawczy – do zmierzenia trafności empatii w odniesieniu do różnych obszarów doświadczenia. Wyniki otrzymane na podstawie tej eksperymentalnej miary empatii odniesiono do wyników otrzymanych na podstawie powszechnie stosowanej miary empatii – Indeksu Reaktywności Interpersonalnej M. Davisa. Ta metoda umożliwia wyodrębnienie osób o wysokim i niskim poziomie empatii.

Założenia teoretyczne pozwoliły sformułować następującą hipotezę badawczą:

Osoby nie ujawniające w samopoznaniu pewnych typów doświadczeń nie odczytują trafnie tych doświadczeń u innych osób (źle empatyzują). Osoby ujawniające w samopoznaniu pewne typy doświadczeń odczytują trafnie te doświadczenia u innych osób (dobrze empatyzują).

1. *Charakterystyka zastosowanych metod*

1.1. *Metoda Konfrontacji z Sobą Huberta Hermansa*

Metodę Konfrontacji z Sobą, opracowaną przez Hermansa na podstawie swojej fenomenologicznej teorii osobowości, używa się w celach psychoterapeutyczno-poradnianych i badawczych. Należy ona do najbardziej sformalizowanych technik narracyjnych. Stosowana w całości łączy ze sobą pomiar i oddziaływanie. Standaryzacja procedury badania nie ogranicza ekspresji narracji badanego. Jest to metoda badania doświadczeń osoby w trakcie jej dialogu z psychologiem („ja” poznaje „moje” wobec „ty”). Służy do eksplorowania *self* rozumianego jako zorganizowany proces wartościowania (Hermans, 1991).

Metodę Konfrontacji z Sobą stosuje się zwykle w trzech fazach, ale dla realizacji celów badawczych pracy zastosowano pierwszą fazę metody. Ma ona na celu diagnozę zawartości i organizacji systemu wartościowań; jest nazywana samopoznaniem. Składają się na nią trzy subfazy, z których trzecia – rozmowa psychologa z klientem na temat otrzymanych wyników badań (jako nieprzydatna z punktu widzenia realizacji celu badawczego) – została pominięta. Zastosowane subfazy to:

(1) Tworzenie wartościowań. Psycholog przedstawia klientowi standardowy zestaw pytań, dotyczący ważnych doświadczeń z przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Pytania te mają za zadanie pobudzić badanego do refleksji nad własnym życiem, nad tym, co było, jest i będzie szczególnie ważne z perspektywy „tu i teraz”. Psycholog pobudza swymi pytaniami proces refleksji i pomaga badanemu ująć to, co ważne, w formie wartościowania, tj. osobistej jednostki znaczeniowej, osadzonej w konkretnym miejscu i czasie, wyrażonej indywidualnym głosem badanego, zwykle w formie zdania oznajmującego.

(2) Badanie znaczeń afektywnych wartościowań. Na tym etapie badania klient odnosi wartościowania do uczuć z nimi związanych: wskazuje, w jakim stopniu doświadcza danego uczucia, związanego z wartościowaniem, na 6-stopniowej skali.

W badaniach wykorzystano standardową listę 24 uczuć (Hermans, Hermans-Jansen, 2000). Na podstawie powstałej w ten sposób matrycy uczuć można obliczyć wiele wskaźników. Najważniejsze z nich to:

– wskaźnik S – suma punktów czterech uczuć (poczucie własnej wartości, poczucie siły, pewność siebie, duma), które wyrażają motyw S, tj. tendencje do umacniania siebie;

– wskaźnik O – suma punktów czterech uczuć (troskliwość, miłość, czułość, intymność), które wyrażają motyw O, tj. pragnienie kontaktu z innymi ludźmi;

– wskaźnik P – suma punktów ośmiu pozytywnych uczuć (na liście 24 uczuć są to: radość, zadowolenie, przyjemność, zaufanie, poczucie bezpieczeństwa, energia, spokój wewnętrzny, poczucie wolności);

– wskaźnik N – suma punktów ośmiu negatywnych uczuć (na liście 24 uczuć są to: bezsilność, lęk, wstyd, rozbitcie wewnętrzne, wina, osamotnienie, poczucie niższości, złość) (Hermans, 1991).

Sumy punktów wskaźników i ich wzajemne proporcje w poszczególnych doświadczeniach pozwoliły skategoryzować te doświadczenia jako wartościowania określonego typu (tab. 1, por. wykres 1).

Metoda Konfrontacji z Sobą została wykorzystana w badaniach empirycznych na dwa sposoby. Po pierwsze – posłużyła do poznania typów doświadczeń osób badanych. Po drugie – została podwójnie wykorzystana i przystosowana do potrzeb autorskiego eksperymentu. Osoby badane miały za zadanie odtworzyć na matrycy wzór 24 uczuć trzech osób, nagranych na kasecie magnetofonowej, według instrukcji: „Na kasecie znajdują się wypowiedzi trzech osób. Każda z nich opowiada o sześciu sytuacjach ze swego życia. Zaznacz za pomocą ocen liczbowych, w jakim stopniu osoba, w każdej opo-

wiedzianej przez siebie sytuacji, doświadczała wymienionych na matrycy uczuć. Możliwe oceny uczuć:

- bardzo dużo – oceń to na 5
- dużo – oceń to na 4
- dość dużo – oceń to na 3
- w pewnym stopniu – oceń to na 2
- tylko trochę – oceń to na 1
- w ogóle nie – oceń to na 0”.

Tab. 1. Suma punktów wskaźników motywów i klimatu afektywnego, ich wzajemne proporcje a typ wartościowania

Typ wartościowania	Wskaźniki motywów	Wskaźniki klimatu afektywnego
S+	$S - O \geq 6$	$P - N \geq 10$
O+	$O - S \geq 6$	$P - N \geq 10$
S-	$S - O \geq 6$	$N - P \geq 10$
O-	$O - S \geq 6$	$N - P \geq 10$
HH+	$O \geq 12$ i $S \geq 12$	$P - N \geq 10$
LL-	$O \leq 12$ i $S \leq 12$	$N - P \geq 10$

Opowiedziane sytuacje to prawdziwe historie z życia badanych osób. Obejmują kilka zdań, które pełnią funkcje wartościowań. Nagranie trwa od 15 do 55 sekund. Każda z sześciu sytuacji odpowiada innemu typowi wartościowania osoby. Nagrywane osoby, po zapoznaniu się ze specyfiką poszczególnych typów doświadczeń Hermansa, były proszone o odszukanie takich własnych doświadczeń, które byłyby najlepszą ilustracją dla typów doświadczenia Hermansa, oraz o opowiedzenie o nich w kilku zdaniach. Następnie podawały ich znaczenia afektywne. Zgodnie z założeniem Metody Konfrontacji z Sobą, o wyborze doświadczeń decydowała zgodność treści i klimatu afektywnego danego wartościowania. Wybrane doświadczenie było powtórnie jak najwierniej opowiadane i rejestrowane na kasecie magnetofonowej, po czym prezentowano je osobom uczestniczącym we właściwym badaniu. Mogły one dowolną ilość razy odtwarzać nagrane historie, by jak najlepiej poznać ich klimat afektywny. Trafność odwzorowania uczuć była określana przez porównanie uczuć przypisanych osobom nagranych przez osoby badane z wzorem uczuć podanym przez autorów nagranych wartościowań. Jest to zgodne z założenia-

mi Wogana i Katza, według których zgodność reakcji przedmiotu empatii z oceną podmiotu empatii wskazuje na trafność empatyczną, a do empatii dochodzi wtedy, gdy podmiot orzeka dokładnie, jak osoba będąca przedmiotem empatii mogłaby odpowiedzieć na określony układ bodźców (za: Janicka, 1993, s. 16).

Należy zwrócić uwagę, że Metoda Konfrontacji z Sobą mogła zostać wykorzystana także do badania empatii ze względu na izomorficzną strukturę metody i zjawiska empatii. Metoda, podobnie jak empatia, uwzględnia jednocześnie aspekt poznawczy (treściowo-informacyjny) i emocjonalny oraz aspekty: jawny i ukryty.

1.2. Interpersonalny Indeks Reaktywności Marka Davisa

Metoda pomiaru empatii – Interpersonalny Indeks Reaktywności Davisa (IRI) – powstała na podstawie założenia, że „empatia jest wewnątrznie złożonym konstruktem, w którym oba elementy wrażliwości na sytuacje innych ludzi (kognitywny i emocjonalny) są ze sobą ściśle powiązane, choć dają się łatwo od siebie odróżnić” (Knowska, 1986, s. 423). Test składa się z 28 itemów, podzielonych na cztery skale 7-itemowe. Pierwsza ze skal – Przyjmowanie perspektywy (PP) – ocenia skłonność do spontanicznego przyjmowania psychologicznego punktu widzenia innej osoby. Nie uwzględnia natomiast trafności przyjęcia perspektywy drugiego człowieka. Druga skala – Empatycznej troski (ET) – mierzy skłonność do współodczuwania i współczucia wywołanych cierpieniem innych osób. Skala Osobistej przykrości (OP) ocenia skłonność do odczuwania przykrości w sytuacji cierpienia innej osoby. Skala Fantazji (F) szacuje tendencje do wyobrażania sobie siebie w roli i uczuciach osób fikcyjnych. Skale PP i F mierzą empatię w aspekcie poznawczym, a skale ET i OP oceniają emocjonalny aspekt empatii. Badani mają za zadanie określić na 5-stopniowej skali stopień, w jakim opisują ich poszczególne itemy. Część itemów to tzw. pytania odwrócone. Opracowanie statystyczne przeprowadzono na wynikach surowych. Interpersonalny Indeks Reaktywności w badaniach amerykańskich uzyskał zadowalającą rzetelność wewnętrzną (współczynnik α : 0,70-0,78) i stałość (0,61-0,81 po upływie dwóch miesięcy i 0,50-0,62 po upływie dwóch lat) (Davis, 2001).

2. Procedura badania i analizy statystycznej

Na pierwszym etapie badań osoby badane tworzyły wartościowania zgodnie z zasadami Metody Konfrontacji z Sobą. Następnie samodzielnie przystępowały do nadawania znaczeń afektywnych utworzonym przez siebie wartościowaniom, nadawania znaczeń afektywnych wartościowaniom z kasety, zakreślania odpowiedzi w Interpersonalnym Indeksie Reaktywności.

Spośród osiemnastu nagranych wartościowań pochodzących od autorów dwa zostały nietrafnie rozpoznane przez badanych, dlatego pominięto je w pierwszym sposobie weryfikacji hipotezy. Pominiętymi wartościowaniami są doświadczenia typu O+ i LL- autora I. Średnie korelacje znaczeń afektywnych, podanych przez autora tych doświadczeń, ze znaczeniami afektywnymi nadanymi im przez osoby badane są ujemne (zob. tab. 2). Wartościowaniu, któremu autor nadał afektywne znaczenie miłości i jedności (O+), większość osób badanych nadała znaczenie autonomii i sukcesu (S+) lub siły i jedności (HH+). W wartościowaniu tym autor opisuje sytuację modlitwy jednoczącą go z innymi ludźmi. Wszystkie korelacje 30 wzorów odpowiedzi osób badanych na doświadczenie typu O+ ze znaczeniami autora tego doświadczenia są ujemne (na poziomie od -0,14 do -0,67). W przypadku doświadczenia LL- są 24 takie ujemne korelacje (na poziomie od -0,05 do -0,69; pozostałe korelacje są dodatnie: 0,06; 0,07; 0,24; 0,61). Autor opowiada w niej o opuszczeniu przez dziadków. Większość osób badanych odczytała to wartościowanie jako sytuację związaną z niezaspokojoną tęsknotą (O-).

Tab. 2. Średnie korelacje znaczeń afektywnych podanych przez autora wartościowań ze znaczeniami afektywnymi nadanymi im przez osoby badane

Typ doświadczeń	Autor I	Autor II	Autor III
S+	-0,46	0,84	0,73
O+	0,45	0,55	0,53
S-	0,95	0,82	0,79
O-	0,39	0,54	0,39
HH+	0,74	0,66	0,77
LL-	-0,29	0,70	0,31

Zastosowano dwa sposoby weryfikacji hipotezy badawczej, tj. ustalenia zależności pomiędzy zasobem własnych doświadczeń a możliwościami empatycznego rozpoznawania i wczuwania się w pewne typy doświadczeń u in-

nych osób. Po pierwsze: korelując, porównano na poziomie 24 uczuć znaczenia afektywne wartościowań otrzymanych od osób badanych ze znaczeniami afektywnymi nadanymi przez ich autorów. Otrzymane korelacje przydzielono do dwóch zbiorów. W pierwszym znalazły się korelacje pochodzące z sytuacji, kiedy osoba badana odtwarza znaczenie afektywne takiego typu doświadczenia, które sama ujawnia w procesie samopoznania (korelacja w obrębie wartościowań „znajomych”) ($N = 275$). W drugim zbiorze znalazły się korelacje spełniające założenie: osoba badana odtwarza znaczenia afektywne takiego typu doświadczenia, którego nie ujawnia w samopoznaniu (korelacja w obrębie wartościowań „nieznajomych”) ($N = 197$). Przy pierwszym sposobie weryfikacji pierwszej hipotezy badawczej miarą trafności empatycznego odczytania doświadczenia innej osoby jest stopień podobieństwa przypisanych jej uczuć z jej uczuciami rzeczywistymi. Podobieństwo to jest obrazowane przez poziom i istotność korelacji znaczeń afektywnych otrzymanych od osób badanych ze znaczeniami afektywnymi nadanymi przez ich autorów. Istotność różnic pomiędzy zbiorami korelacji zbadano testem t , zamieniając korelacje w opisanych wyżej zbiorach na procenty.

Drugim sposobem weryfikacji hipotezy jest analiza znaczeń afektywnych na poziomie wskaźników S, O, P, N, które tworzą określone typy doświadczeń. Trafnym rozpoznaniem jest rozpoznanie typu wartościowania, tj. taka sytuacja, w której wartości i wzajemne proporcje wartości wskaźników S, O, P, N, nadane wartościowaniu przez jego autora i osobę badaną, są na tyle podobne, że konstytuują ten sam typ wartościowania. Dla każdej osoby badanej skorelowano liczbę poprawnych rozpoznań danego typu doświadczenia wśród wartościowań autorów z liczbą, w jakiej wystąpił ten typ doświadczenia w samopoznaniu.

Każda z nagrywanych osób podawała po jednym typie danego doświadczenia, więc osoba badana mogła co najwyżej trzykrotnie trafnie rozpoznać dany typ doświadczenia, natomiast w samopoznaniu mogła podać dowolną liczbę wartościowań danego typu, dlatego ujednociono rozpiętość liczebności wartościowań w obu zbiorach wartościowań, zaokrąglając liczbę danego typu doświadczenia w samopoznaniu większą od trzech do trzech. Dodatkowo skorelowano liczbę poprawnych rozpoznań doświadczeń autorów z liczbą, w jakiej wystąpił ten typ doświadczenia w samopoznaniu, oddzielnie dla wartościowań z przewagą uczuć pozytywnych nad negatywnymi oraz dla wartościowań z przewagą uczuć negatywnych nad pozytywnymi.

W opisanych wyżej dwóch sposobach weryfikacji hipotezy brane są pod uwagę wyniki wszystkich osób badanych. W dodatkowych sposobach weryfi-

kacji hipotezy – w analizie struktury własnych doświadczeń, typów wartościowań trafnie rozpoznanych, typów wartościowań mylnie nadanych, także z rozróżnieniem na wartościowania pozytywne i negatywne – będą brane pod uwagę tylko wyniki uzyskane przez osoby z wysokim i niskim poziomem empatii.

3. *Osoby badane*

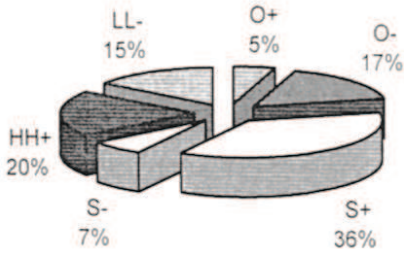
Osobami badanymi byli studenci różnych kierunków studiów lubelskich uczelni: 15 kobiet i 15 mężczyzn w wieku od 19 do 25 lat. Aby wyodrębnić osoby o wysokiej i niskiej empatii, obliczono średnie i odchylenia standardowe wyników uzyskanych w Interpersonalnym Indeksie Reaktywności Davisa, oddzielnie dla wskaźnika empatii ogólnej, empatii poznawczej i empatii emocjonalnej. Do grupy osób o niskiej empatii zaliczono te, których wartość wskaźnika empatii ogólnej, poznawczej lub emocjonalnej kształtuje się poniżej odchylenia standardowego, zaś do grupy o wysokiej empatii – te, których wartość wskaźnika empatii ogólnej, poznawczej lub emocjonalnej kształtuje się powyżej odchylenia standardowego. Na podstawie odchylenia standardowego w wynikach IRI spośród trzydziestu osób badanych wyodrębniono sześć osób o niskiej empatii oraz osiem o wysokiej empatii.

III. WYNIKI

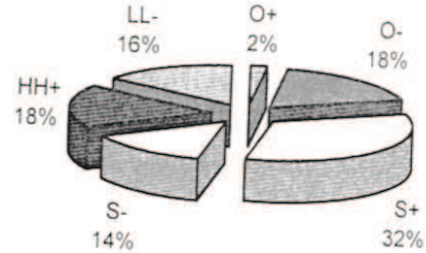
1. *Struktura doświadczeń trafnie rozpoznanych*

Osoby badane z różnym stopniem trafności rozpoznawały typy wartościowań (od jedenastu do dwóch trafnych rozpoznań na osiemnaście możliwych). Niektóre typy wartościowań częściej rozpoznawano trafnie. Potwierdzają to średnie korelacje znaczeń afektywnych, podanych przez autora wartościowań, ze znaczeniami afektywnymi nadanymi im przez osoby badane, najwyższe dla wartościowań typu S+ (od 0,79 do 0,95) i HH+ (od 0,66 do 0,77) i najniższe dla wartościowań S- (od 0,39 do 0,54) i O- (od 0,45 do 0,55) (zob. tab. 1). Proporcje między trafnie rozpoznanymi typami wartościowań obrazują wykresy 1 i 2.

Przeciętnie osoba z niskim poziomem empatii rozpoznała trafnie 8,5 wartościowania, a osoba z wysokim poziomem empatii – 7,5 wartościowania.

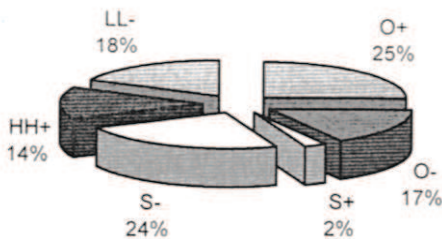
Wykres 2. Struktura typów wartościowań trafnie rozpoznanych przez osoby z wysokim poziomem empatii

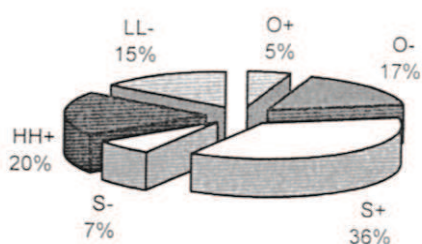
Wykres 3. Struktura typów wartościowań trafnie rozpoznanych przez osoby z niskim poziomem empatii

2. Struktura doświadczeń nietrafnie rozpoznanych

Wartościowania nietrafnie rozpoznane to te, którym osoby badane przypisywały inny typ (wynikający z klimatu afektywnego) niż ich autorzy. Osoby z wysokim poziomem empatii błędnie rozpoznawały typy wartościowań, interpretując je najczęściej jako O+ i S- (wykres 3), zaś osoby z niskim poziomem empatii – interpretowały je najczęściej jako S+ (wykres 4). Wśród tych błędnych rozpoznań u osób z wysokim poziomem empatii znajduje się więcej wartościowań o negatywnym znaczeniu afektywnym (59%), a u osób z niskim poziomem empatii – mniej takich wartościowań (39%) niż wartościowań o pozytywnym znaczeniu afektywnym.

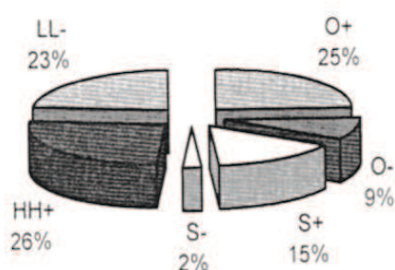
Wykres 4. Struktura typów wartościowań mylnie nadanych przez osoby z wysokim poziomem empatii

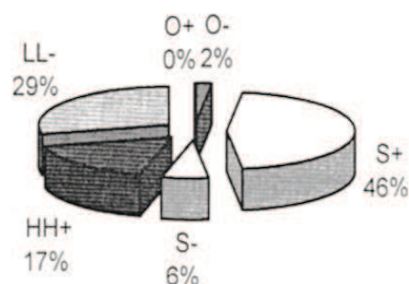
Wykres 5. Struktura typów wartościowań mylnie nadanych przez osoby z niskim poziomem empatii

3. Struktura doświadczeń osób badanych

Osoby badane w procesie samopoznania Metodą Konfrontacji z Sobą podawały różną liczbę (od pięciu do trzydziestu wartościowań) i różne typy wartościowań (od jednego do sześciu). U osób z wysokim poziomem empatii przeważały typy wartościowań: siła i jedność (HH+), miłość i jedność (O+), beznadziejność i izolacja (LL-) (wykres 5). U osób z niskim poziomem empatii typ wartościowania autonomia i sukces (S+) przeważa nad pozostałymi, przy nieobecności wartościowań miłości i jedności (O+) (wykres 6).

Wykres 6. Struktura doświadczeń osób z wysokim poziomem empatii

Wykres 7. Struktura doświadczeń osób z niskim poziomem empatii

Osoby badane formułowały różną liczbę typów wartościowań. Liczba typów wartościowań różnicuje osoby z wysokim i niskim poziomem empatii. Osoby z niskim poziomem empatii najczęściej podawały małą liczbę typów wartościowań (1-3), natomiast osoby z wysokim poziomem empatii – najczęściej dużą liczbę typów wartościowań (4-6). Różnicuje to istotnie obie grupy ($p < 0,10$).

Osoby z niskim i wysokim poziomem empatii rozpoznawały różną liczbę typów wartościowań. Wśród osób z niskim poziomem empatii żadna nie rozpoznała trafnie wszystkich sześciu typów wartościowań, tylko jedna osoba rozpoznała pięć typów wartościowań; w grupie osób z wysokim poziomem empatii jedna osoba rozpoznała trafnie sześć typów wartościowań, a trzy osoby – pięć typów wartościowań.

Zaobserwowano znaczącą zależność pomiędzy liczbą trafnie rozpoznanych typów wartościowań pochodzących od innych osób a liczbą typów wartościowań podanych w samopoznaniu (korelacja na poziomie 0,74; $p < 0,001$).

4. Związek trafności empatii z zasobem doświadczeń

Jeśli wskaźnikiem trafności empatycznego odczytania doświadczenia innej osoby jest stopień podobieństwa nadanych jej uczuć z jej rzeczywistymi uczuciami, to osoby badane istotnie trafniej odczytywały uczucia związane z typem doświadczenia, który same posiadały. Średnia korelacja odtworzonych przez osobę badaną znaczeń afektywnych wartościowań „znajomych” ze znaczeniami afektywnymi pochodzącymi od autorów tych wartościowań wyniosła 0,69 ($p < 0,001$). Średnia korelacja odtworzonych przez osobę badaną znaczeń afektywnych wartościowań „nieznajomych” ze znaczeniami afektywnymi pochodzącymi od autorów tych wartościowań wyniosła 0,53 ($p < 0,001$) (istotność różnic między korelacjami – 0,006).

Osoby posiadające w samopoznaniu dany typ doświadczenia potrafią istotnie trafniej, niż osoby nie posiadające w samopoznaniu danego typu doświadczenia, odczytywać ten typ doświadczenia u innych osób (zob. tab. 3).

Tab. 3. Wynik testowania istotności związku znajomości typu doświadczenia z trafnością empatycznego rozpoznania typu doświadczenia za pomocą testu t

Trafność rozpoznania „znajomych” typów doświadczeń			Trafność rozpoznania „nieznajomych” typów doświadczeń			Istotność różnic		
<i>M</i>	<i>N</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>N</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i> <
54,17	275	27,81	37,51	197	231,61	-6,06	470	0,0001

Jeśli wskaźnikiem trafności empatycznej jest rozpoznanie typu doświadczenia przez osoby empatyzujące, to osoby empatyzujące częściej rozpoznawały poprawnie takie typy doświadczenia, które (częściej) występują wśród ich własnych typów doświadczeń. Korelacja poprawnych rozpoznań danego typu doświadczeń z liczbą występowania tych typów doświadczeń w samopoznaniu

kształtuje się na poziomie 0,42 ($p < 0,001$). Jest to korelacja pozytywna, umiarkowanie wysoka, bardzo istotna, a mogą zaniżyć ją dysocjacje w obrębie dwóch wartościowań autora, w ramach których korelacja ta przyjmuje wartości ujemne (zob. poprzedni rozdział, wartościowania O+ i LL- autora I). Opisywana korelacja pozytywna w grupie osób z niską empatią jest wyższa – na poziomie 0,53 ($p < 0,001$), zaś w grupie osób z wysoką empatią – wyraźnie mniejsza – na poziomie 0,26 ($p < 0,10$) (istotność różnic między korelacjami wynosi 0,16).

4.1. *Związek trafności empatii z zasobem doświadczeń pozytywnych i negatywnych*

Przy podziale wartościowań na „pozytywne” (O+, S+, HH+) i „negatywne” (O-, S-, LL-) emocjonalnie korelacja poprawnych rozpoznań danego typu doświadczeń z liczbą występowania tych typów doświadczeń w samopoznaniu przybiera różne wartości w grupach osób z niskim i wysokim poziomem empatii. Korelacja poprawnych rozpoznań typów doświadczeń „pozytywnych” z liczbą występowania tych typów doświadczeń w samopoznaniu w grupie osób z niskim poziomem empatii wynosi 0,82 ($p < 0,001$), a w grupie osób z wysokim poziomem empatii – 0,27 (korelacja nieistotna dla poziomu 0,10). Natomiast korelacja poprawnych rozpoznań typów doświadczeń „negatywnych” z liczbą występowania tych typów doświadczeń w samopoznaniu w grupie osób z niskim poziomem empatii wynosi 0,08 (korelacja nieistotna dla poziomu 0,10), zaś w grupie osób z wysokim poziomem empatii – 0,53 ($p < 0,10$) (istotność różnic między korelacjami jest równa 0,14).

Mylnie, ale zgodnie z własnym zasobem doświadczeń, rozpoznawały wartościowania osoby z niską empatią. Tendencja ta nie wystąpiła u osób z wysokim poziomem empatii (porównaj wykresy 3 i 5 oraz 4 i 6). Osoby z wysoką empatią posiadają w świadomości bardziej zróżnicowane doświadczenia niż osoby z niską empatią.

Związek błędnych rozpoznań typów doświadczeń z liczbą występowania tych typów doświadczeń w samopoznaniu w grupie osób z niskim poziomem empatii jest istotny (wynosi 0,53 dla typów doświadczeń „pozytywnych” – $p < 0,50$ oraz 0,25 dla typów doświadczeń „negatywnych” – korelacja nieistotna), a w grupie osób z wysokim poziomem empatii – wątpliwy (wynosi 0,001 dla typów doświadczeń „pozytywnych” – korelacja nieistotna i 0,18 dla typów doświadczeń „negatywnych” – korelacja nieistotna). Oznacza to, że

jeżeli osoby z niskim poziomem empatii nietrafnie rozpoznają sytuację drugiej osoby, przypisują tej sytuacji znaczenie znane z własnego doświadczenia. Jeśli z kolei osoby z wysokim poziomem empatii, kiedy nietrafnie rozpoznają sytuację drugiej osoby, przypisują sytuacji, w jakiej znalazła się ta osoba, znaczenie niezależne od własnych doświadczeń. Można z tego wnioskować, że osoby z niskim poziomem empatii z jednej strony trafnie empatyzują dzięki temu, że obserwują osobę w znanej sobie sytuacji, ale jednocześnie to, że znają sytuację, ogranicza ich zdolność do empatii, co można interpretować jako projekcję. Empatią Stotland nazywa proces emocjonalnego reagowania na spostrzegane emocjonalne doświadczenie innej osoby, przebiegający w kierunku od osoby obserwowanej do obserwatora, a projekcją – zmianę kierunku oddziaływań, kiedy obserwujący przypisuje własne emocje obserwowanej osobie (za: Rembowski, 1989a, s. 49).

Osoby z wysokim poziomem empatii częściej niż osoby z niskim poziomem empatii rozpoznały trafnie doświadczenia „pozytywne” (odpowiednio 61% i 52%, zob. wykres 1 i 2) oraz rzadziej niż osoby z niskim poziomem empatii rozpoznały błędnie doświadczenia „pozytywne” (odpowiednio 41% i 61%). W samopoznaniu osoby te posiadały więcej wartościowań „pozytywnych” (66%). Jednocześnie trafnie rozpoznawane przez osoby z wysokim poziomem empatii doświadczenia „pozytywne” są mniej podobne do wartościowań z ich samopoznania (0,27; korelacja nieistotna) niż trafnie rozpoznawane przez nie doświadczenia „negatywne” (0,53; $p < 0,10$). Może to świadczyć o tendencji do lepszego różnicowania doświadczeń „pozytywnych” niż „negatywnych”. Nadreprezentacja doświadczeń „pozytywnych” w samopoznaniu osób z wysokim poziomem empatii, chociaż wiąże się z trafniejszym empatycznym odczytywaniem tych doświadczeń, nie jest związana z ich projekcją. Potwierdza to korelacja błędnych rozpoznań typów doświadczeń „negatywnych” z liczbą występowania tych typów doświadczeń w samopoznaniu. Wynosi ona 0,18, podczas gdy korelacja błędnych rozpoznań typów doświadczeń „pozytywnych” z liczbą występowania tych typów doświadczeń w samopoznaniu wynosi 0,001, więc praktycznie nie istnieje. Doświadczenia „negatywne”, niedoreprezentowane w samopoznaniu osób z wysokim poziomem empatii, nie są więc źródłem projekcji, gdyż ich struktura bardziej przypomina doświadczenia odczytywane trafnie niż odczytywane nietrafnie.

Bogactwo zróżnicowanych typów doświadczeń o „pozytywnym” znaczeniu (O+ 25%, S+ 15%, HH+ 26%) u osób z wysokim poziomem empatii jest związane z trafną empatią, podczas gdy bardziej ubogi zasób doświadczeń

(O- 9%, S- 2%, LL- 23%) jest związany z mniej trafną empatią, zdeterminowaniem empatii przez własne doświadczenia i projekcją.

Osoby z niskim poziomem empatii w samopoznaniu miały więcej wartościowań „pozytywnych” (59%), mimo że w strukturze ich wartościowań wystąpiły wszystkie trzy typy doświadczeń „negatywnych” (O- 2%, S- 6%, LL- 29%) i tylko dwa typy doświadczeń „pozytywnych” (O+ 0%, S+ 46%, HH+ 29%) (wykresy 5 i 6). Chociaż wartościowań „pozytywnych” jest więcej, ich struktura jest uboższa: pewne ich typy nadmiernie przeważają, innych – brakuje. Osoby z niskim poziomem empatii trafnie rozpoznały podobną liczbę doświadczeń „pozytywnych” i „negatywnych” (52 i 48%) (wykresy 1 i 2). Trafnie rozpoznawane przez nie doświadczenia „pozytywne” są bardziej podobne do wartościowań z ich samopoznania (0,82; $p < 0,001$) niż trafnie rozpoznawane przez nie doświadczenia „negatywne” (0,08; korelacja nieistotna). Korelacja błędnych rozpoznań typów doświadczeń pozytywnych emocjonalnie z liczbą występowania tych typów doświadczeń w samopoznaniu (0,53; $p < 0,50$) jest niższa od korelacji błędnych rozpoznań typów doświadczeń „negatywnych” z liczbą występowania tych typów doświadczeń w samopoznaniu (0,25; korelacja nieistotna). Są to tendencje odwrotne i bardziej nasilone niż w grupie osób z wysokim poziomem empatii. W przypadku osób z niskim poziomem empatii ich doświadczenia pozytywne, w mniejszym stopniu również negatywne, bardziej wpływają na trafne i nietrafne rozpoznawanie cudzych doświadczeń niż w przypadku osób z wysokim poziomem empatii.

4.2. *Doświadczenia nadreprezentowane i „niedoreprezentowane” a trafność empatii*

Osoby z wysokim poziomem empatii błędnie rozpoznawały typy wartościowań, interpretując je najczęściej jako O+ i S- (wykres 3). Typ wartościowań O+ jest (obok HH+) nadreprezentowany w samopoznaniu tych osób. Osoby z niskim poziomem empatii błędnie rozpoznawały typy wartościowań, interpretując je najczęściej jako S+ (wykres 4). Ten typ wartościowań stanowi u nich niemal połowę wszystkich wartościowań w samopoznaniu. Jeśli zestawić strukturę doświadczeń osób z wysokim poziomem empatii i osób z niskim poziomem empatii, to te grupy osób różnią się od siebie przede wszystkim liczbą podanych typów wartościowań S+ i O+ (różnice wynoszą 30 i 25%). Wartościowania najczęściej występujące w samopoznaniu są najczęściej nietrafnie nadawane, co może wskazywać na projekcję. Istnieje związek

między wartościowaniami nadreprezentowanymi w samopoznaniu a wartościowaniami najczęściej nietrafnie nadawanymi, przy czym poziom nadreprezentacji jest proporcjonalny do hipotetycznego poziomu projekcji. Zestawienie danych (wykresy 1, 2, 5, 6) wskazuje, że nie ma widocznego związku pomiędzy wartościami nadreprezentowanymi w samopoznaniu a wartościowaniami najczęściej trafnie rozpoznawanymi. Struktury wartościowań trafnie rozpoznanych nie różnicują osób z wysoką i niską empatią (wykresy 1, 2 – różnice na poziomie 1-7%). Zależnie od tego, która z grup o różnym poziomie empatii ma w strukturze samopoznania więcej wartościowań danego typu, ta grupa podaje też więcej trafnych rozpoznań tego typu wartościowań. Tendencja ta, chociaż dotyczy większości typów wartościowań (niewielkie odchylenie tendencji w przypadku wartościowań O-, większe – w przypadku najbardziej nadreprezentowanych wartościowań S+), przybiera jednak niewielki poziom, mniejszy niż poziom różnic w zakresie wartościowań z samopoznania i wartościowań wyprojektowanych. Wartościowania S- najrzadziej występują wśród wartościowań podawanych w samopoznaniu osób z wysoką i niską empatią, rzadziej u osób z wysoką empatią. Niedoreprezentacja S- u osób z wysoką empatią (2%) ujawniła się jako projekcja (24%), natomiast u osób z niską empatią (6%) – nie ujawniła się jako projekcja (7%). Wartościowania S- należą jednak do najrzadziej trafnie odczytywanych; osoby z wysoką empatią, mające ich mniej w samopoznaniu, odczytują je mniej trafnie niż osoby z niską empatią. Niedoreprezentacja wartościowania O- u osób z wysoką (9%) i niską empatią (2%) nie ujawniła się jako projekcja (17% w obu grupach).

Przedstawiona tu analiza potwierdza wcześniejszy wniosek o współwystępowaniu wysokiej empatii ze strukturą doświadczeń, w której doświadczenia są możliwie najbardziej zróżnicowane, tj. przypisane do wielu różnych typów doświadczeń i w zakresie poszczególnych typów doświadczeń występują w podobnych proporcjach. Nadreprezentacja i czasami niedoreprezentacja pewnych typów wartościowań powoduje ich projekcję. Trafne odczytywanie określonego typu wartościowania współwystępuje z proporcjonalną, w stosunku do pozostałych, liczbą występowania tego typu wartościowania w strukturze wartościowań pochodzącej z samopoznania. Duża liczba danego typu wartościowania, w stosunku do pozostałych typów wartościowań, nie jest związana z przyrostem liczby trafnie rozpoznawanych wartościowań danego typu, ale ze wzrostem liczby nietrafnie odczytanych wartościowań tego typu.

IV. IMPLIKACJE WYNIKÓW

Zgodnie z hipotezą i wynikami badań, osoby nie ujawniające w samopoznaniu pewnych typów doświadczeń nie odczytują empatycznie trafnie tych doświadczeń u innych osób (źle empatyzują). Natomiast osoby ujawniające w samopoznaniu pewne typy doświadczeń odczytują empatycznie trafniej te doświadczenia u innych osób (dobrze empatyzują). Doświadczenia innych osób, podobne do własnych doświadczeń, były trafniej rozpoznawane przez osoby badane niż doświadczenia nieznanne. Zaobserwowano, że liczba typów własnych doświadczeń jest pozytywnie skorelowana z liczbą trafnie rozpoznawanych cudzych doświadczeń.

Osoby empatyczne nie różniły się od osób mniej empatycznych liczbą dobrze rozpoznanych doświadczeń innych osób; różnicowała je liczba trafnie rozpoznanych typów doświadczeń.

System doświadczeń osób z wysokim poziomem empatii charakteryzuje się bogactwem, różnorodnością i zrównoważeniem w zakresie organizacji doświadczeń. Ubogi i mniej różnorodny zasób doświadczeń występuje u osób z niskim poziomem empatii.

Osoby bardziej empatyczne charakteryzują się większą ilością typów doświadczeń niż osoby mało empatyczne; trafniej też odczytują więcej typów doświadczeń u innych osób. Osoby o niskim poziomie empatii także trafnie odczytują te typy doświadczeń, które posiadają we własnym doświadczeniu. W mniejszym stopniu różnicują natomiast zarówno własne, jak i cudze doświadczenia. Ponieważ posługują się węższym zakresem typów doświadczeń, ich empatia jest bardziej bezpośrednio zależna od własnego doświadczenia niż w przypadku osób z wysokim poziomem empatii, które używają szerszego zakresu typów doświadczeń. U osób z wysokim poziomem empatii większa niezależność empatii od doświadczenia wskazuje nie tylko na dużą liczbę typów doświadczeń, ale również na bardziej zaawansowany rozwój struktur poznawczych, który z jednej strony umożliwia trafne różnicowanie doświadczeń własnych i poprzez analogię – cudzych, z drugiej strony pozwala wyjść poza wnioskowanie przez analogię.

Hermans określa swoją koncepcję zdrowia psychicznego jako zbieżną z koncepcją „pełnego funkcjonowania” Rogersa. „Pełne funkcjonowanie” oznacza w ramach teorii wartościowania zdolność do konfrontowania się i swobodnego poruszania się między różnymi typami wartościowań, łącznie z negatywnymi, a nawet skłonność do poszukiwania sytuacji życiowych umożliwiających takie „płynne lawirowanie” pomiędzy różnymi wartościowaniami.

Skłonność ta może motywować do empatii. Według Hermansa o zdrowiu psychicznym świadczą: zróżnicowanie typów wartościowań, integracja wartościowań w systemie, giętkość w przechodzeniu do różnych typów wartościowań (Hermans, Hermans-Jansen, 2000). Przedstawione tu kryteria zdrowia psychicznego, odniesione do osób z wysokim poziomem empatii, wskazują, że empatia jest przejawem zdrowia psychicznego.

Zgodnie z doniesieniami z badań, nadmierna empatia może wynikać z nerwicy, zaś psychoterapia nakierowana na leczenie zaburzenia obniża poziom empatii (Podobieńska-Seul, 1983). Nerwica co prawda może powodować dużą wrażliwość syntoniczną i emocjonalną, ale najprawdopodobniej nie ma takiego wpływu na poznawczą empatię, ważną w trafnym rozpoznawaniu stanu psychicznego drugiej osoby. Z drugiej strony nerwica często hamuje wgląd i powoduje, że człowiek jest skupiony na sobie, co uniemożliwia trafną empatię. Można więc wnioskować, iż wyniki badań wskazujące na wysoką empatię jako psychopatologiczny objaw nerwicy nie odnoszą się do wyników badań opisanych w tym artykule.

Nie wiadomo, czy ubogi zasób doświadczeń u osób z niskim poziomem empatii hamuje rozwój ich zdolności empatycznych, czy też niski poziom empatii i mała otwartość na różnorodne doświadczenia zależą od nadrzędnej struktury psychicznej regulującej te obydwie mechanizmy. Nasuwa to pytanie o przyczynę ubożego bądź bogatego zasobu doświadczeń i charakter wspomnianej nadrzędnej struktury psychicznej oraz wskazuje na potrzebę podjęcia dalszych badań w kierunku integrowania wiedzy z zakresu empatii, nad warunkowaniami empatii, jak również jej powiązaniem z poszczególnymi sferami życia psychicznego człowieka.

Nowych jakościowo danych mogą dostarczyć badania prowadzone najnowszymi metodami. Użyta w naszych badaniach metoda należy do narzędzi narracyjnych, wykorzystujących technikę nagrywania opowiadań (por. Smith 2000). Połączenie podejścia eksperymentalnego z narracyjnym pozwala zbadać empatię „na gorąco”, w warunkach zbliżonych do naturalnych; za materiał do badań posłużyły nagrania wypowiedzi konkretnych osób, które opowiadały o prawdziwych wydarzeniach ze swojego życia, dzięki czemu otrzymane wyniki można traktować jako bardziej obiektywne niż w przypadku badań o charakterze deklaratywnym.

Metoda Konfrontacji z Sobą została wykorzystana w naszych badaniach ze względu na izomorficzną strukturę wartościowań stanowiących trzon metody i zjawiska empatii. Metodę, podobnie jak empatię, charakteryzuje jednocześnie aspekt poznawczy (treściowo-informacyjny) i emocjonalny, jawny

i ukryty. Co więcej, w ramach badań tą metodą można było kontrolować obie zmienne: złożoność doświadczenia i trafność empatii. Jednorodność wskaźników poziomów obu zmiennych ułatwia ich porównanie.

BIBLIOGRAFIA

- Czerniawska, M. (2002). Empatia a system wartości. *Przegląd Psychologiczny*, 45, 7-18.
- Davis, M. (2001). *Empatia. O umiejętności współodczuwania*. Gdańsk: GWP.
- Drat-Ruszczak, K. (2000). Teorie osobowości – podejście psychodynamiczne i humanistyczne. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (t. 2, s. 601-652). Gdańsk: GWP.
- Dziewiecki, M. (2000). *Psychologia porozumiewania się*. Kielce: Wydawnictwo „Jedność”.
- Gulin, W. (1994). *Empatia dzieci i młodzieży*. Lublin: TN KUL.
- Hermans, H. J. M. (1991). Self jako zorganizowany system wartościowań. W: A. Januszewski, Z. Uchnast, T. Witkowski (red.), *Wykłady z psychologii w KUL* (t. 5, s. 387-409). Lublin: RW KUL.
- Hermans, H. J. M., Hermans-Jansen, E. (2000). *Autonarracje: tworzenie znaczeń w psychoterapii*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Jagielska-Zieleniewska, E. (1978). Z zagadnień empatii. *Psychologia Wychowawcza*, 21, 494-505.
- Janicka, I. (1993). Rola otwartości i empatii w psychoterapii. *Psychoterapia*, 3, 15-19.
- Jodzio, K. (1993). Wrażliwość empatyczna pacjentów z nerwicą uczestniczących w psychoterapii grupowej. *Psychoterapia*, 3, 21-29.
- Kliś, M. (1998). Rozumienie pojęcia „empatia” we wcześniejszych oraz współczesnych koncepcjach psychologicznych. W: P. Francuz, P. Oleś, W. Otrębski (red.), *Wykłady z psychologii w KUL* (t. 9, s. 49-70). Lublin: RW KUL.
- Knowska, H. (1986). O badaniu empatii. *Przegląd Psychologiczny*, 29, 417-428.
- Mellibruda, J. (1980). *Ja-Ty-My*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Oleś, P. (1991). Wartości i wartościowanie: miejsce i rola w funkcjonowaniu osobowości. W: A. Januszewski, Z. Uchnast, T. Witkowski (red.), *Wykłady z psychologii w KUL* (t. 5, s. 55-69). Lublin: RW KUL.
- Podobieńska-Seul, G. (1983). Badania nad empatią w nerwicy. *Przegląd Psychologiczny*, 26, 917-924.
- Rembowski, J. (1982). O empatii i niektórych sposobach jej badania. *Kwartalnik Psychologiczny*, 3-4, 107-120.
- Rembowski, J. (1989a). *Empatia. Studium psychologiczne*. Warszawa: PWN.
- Rembowski, J. (1989b). Problematyka empatii w terapii. *Psychoterapia*, 3, 73-82.
- Rogers, C. (2002). *O stawianiu się osobą*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Smith, Ch. P. (2000). Content analysis and narrative analysis. W: T. Reis, Ch. M. Judd (red.), *Handbook of research methods in social and personality psychology* (s. 313-338). Cambridge: Cambridge University Press

- Tokarska, U. (1999). W poszukiwaniu jedności i celu. Wybrane techniki narracyjne. W: A. Galdowa (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii osobowości* (s. 169-204). Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Trzebińska, E. (1985). Empatia jako forma komunikacji interpersonalnej. *Przegląd Psychologiczny*, 28, 417-437.
- Trzebiński, J. (2002). Narracyjne konstruowanie rzeczywistości. W: J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata* (s. 17-42). Gdańsk: GWP.
- Wilczek-Rużyczka, E. (2002). *Empatia i jej rozwój u osób pomagających*. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.

THE RELATIONSHIP BETWEEN EMPATHY AND EXPERIENCE – NARRATIVE EXPERIMENTAL STUDIES

S u m m a r y

The goal of this study is to answer the question concerning the relationship between empathy and a range of significant personal events in the individual's past, presence or future 30 students took part in this exploratory study. The narrative method became transform in experimental research. The Herman's Self-Confrontation Method was used to measure subjects' experiences and the accuracy of their empathic understanding in relation to other peoples' experience. Davis' Interpersonal Reactivity Index was used to categorize subjects in terms of their varying levels of empathy.

The results showed that people who have limited self-knowledge with regard to specific types of experiences do not have empathic understanding of others' experience. In contrast, individuals who in their system valued these types of experiences tend to understand them also in others. More empathic individuals possess more types of experiences and have greater understanding of these experiences in others, whereas less empathic individuals possess fewer types of experiences and do not accurately understand these experiences in others.

Słowa kluczowe: empatia, znaczące życiowe doświadczenia, Metoda Konfrontacji z Sobą, typy doświadczenia, narracyjne badania eksperymentalne.

Key words: empathy, significant personal events, Self-Confrontation Method, types of experiences, narrative experimental studies.